

NOV POGLED NA POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Vinko Brešić, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2015.

Knjige posvećene povijesti nacionalne književnosti potiču nove stupnjeve osvješćivanja imagoških i globalnijih teza pa su one uvijek važan događaj za filologiju i kulturu, koliko nacionalnu toliko i svjetsku. Takve publikacije ističu reafirmativne aspekte znanstvene kritičnosti i potrebu revizije građe, potvrđivanje značenja pojedinih opusa, autora i epoha. Tijekom druge polovice XX. stoljeća hrvatska se kultura ponosila veličanstvenom *Povijesti hrvatske književnosti* u pet svezaka u izdanju Libera i Mladosti (1978.) te Frangešovom *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.) s uspješnom primjenom kročeanske metode. U novije vrijeme, unatrag dvadesetak godina, historiografija hrvatske književnosti pokazala je iznimnu živost te onima koji su ju dovodili u pitanje dokazala potrebu ne samo svojega postojanja nego i potrebu za neprestanim osuvremenjivanjem. U kratkom roku znatan se broj sveučilišnih profesora kroatistike opredijelio za tako specifičan žanr kakva je povijest nacionalne književnosti, što govori o kulturnim potrebama i stanju u filologiji. Nakon usustavljanja građe iz pera Miroslava Šicela, Dubravka Jelčića i Slobodana Prospera Novaka, knjiga Vinka Brešića *Hrvatska književnost 19. stoljeća* pruža nove perspektive, nov pogled na naoko poznatu građu i nove uvide prošlosti naoko odvojene i definirane građe.

Hrvatska kultura također posjeduje izdanje *Povijest svjetske književnosti* Milivoja Solara (2003.), u kojoj se nalazi i nekoliko imena i djela hrvatske književnosti, a autoru je ubrzo nakon objavljivanja knjige ponuđeno da objavi drugo izdanje, u kojemu bi prema autorovoj želji (i osobnom svjedočenju) bio uključen veći broj hrvatskih književnika. Upravo je to mjesto i trenutak u kojemu se prepoznaje još jedan od velikih doprinosa nove koncepcije Vinka Brešića.

U mnogim europskim književnostima pregledi povijesti književnosti po stoljećima objavljivani su u različitim opsezima, od jednosveščanih do višesveščanih. Stoljeće kao granica omogućuje različite metode, izbore i podskupove: za originalan povijesni pregled hrvatske književnosti Vinko Brešić odabrao je kriterij vrsta i žanrova te ga je primijenio na XIX. st. kao stoljeće koje u kontinuitetu povijesti hrvatske književnosti drži prijelomnim. Odabranim kriterijem omogućene su brojne različite usporedbe i omjeravanja: hrvatska kultura i književnost sada se može mjeriti s mnogim drugim, tzv. velikim, europskim kulturama koje već imaju povijest(i) književnosti razdijeljene po stoljećima, unutar kojih se prikazuju književne vrste.

Izdanje *Povijesti hrvatske književnosti 1978.* obuhvatilo je XIX. stoljeće po kriterijima stilova i razdoblja te je knjiga br. 4, usporediva s Brešićevom *Hrvatskom književnosti 19. stoljeća*, podijeljena na dva dijela – ilirizam i realizam – na koje su Milorad Živančević i Ivo Frangeš primijenili usklađenu metodu, ali su pregledi ta dva razdoblja povijesti hrvatske književnosti dali različite rezultate. Ideja vodilja dvojice autora bila je ponuditi uvod u razdoblje, potom prikazati pisce i djela te u

zaključku prikazati pojedino razdoblje u europskom kontekstu. Potpoglavlja tzv. razdoblja ilirizma sastoji se od uvoda, niza pisaca i djela, zatim niza *poetae minores* pod nazivom "Ostali pisci preporoditelji i njihovi sljedbenici" i zaključnoga poglavlja "Književnost ilirizma u europskom kontekstu". S druge strane, potpoglavlja realizma, uz uvod, pisce i djela te zaključno poglavlje "Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu", iz nužnosti postavljena kriterija stoljeća kao razdjelnice (u užem i u širem smislu riječi, što autor i obrazlaže), posebno izdvajaju društvene i političke odnose, prodiranje prirodoznanstvenih ideja u književnost, ulogu kazališta, časopisa, književna i znanstvena društva te kritiku. U *Hrvatskoj književnosti 19. stoljeća* zahvaćen je i dio sadržaja opisan u knjizi br. 5 izdanja *Povijesti hrvatske književnosti*, obuhvaćena je dakle i književnost moderne, koju je u izdanju Libera i Mladosti sastavio Miroslav Šicel. Šicel je, poput Frangeša, prikazao razdoblje moderne kroz uvodno poglavlje, društvene i političke prilike, časopise, kazališni život, kritiku i književnu povijest, pisce i djela, ali je uveo i potpodjelu na književne rodove, tj. epiku ili prozu (potpoglavlje nazvano "Novela i roman"), liriku i dramsku književnost te poglavlje posvećeno prijelaznom razdoblju, tj. potpoglavlje nazvano po stilskopovijesnom kriteriju "Prijelaz u avangardu". Sve te kriterije imao je Vinko Brešić u vidu i uspješno razriješio moguće čvorove njihovih preklapanja, ponudivši nov pogled na povijest hrvatske književnosti, nov pogled na povijest književnosti uopće te na književnost kao umjetnost i način ljudskoga djelovanja. Svoje su metode Frangeš i Šicel dalje razrađivali u izdanjima samostalnih povijesnih pregleda koji su uslijedili nakon toga velikog i značajnog, donekle zajedničkog pothvata, a Brešić je objedinio njihove metode, uvide i spoznaje te ponudio novi ključ čitanja hrvatske književnosti i same povijesti književnosti kao specifičnoga žanra.

U *Hrvatskoj književnosti 19. stoljeća* uspješno je primijenjen i razvijen još jedan element koji je Šicel proveo u uvodu književnosti moderne, i koji je prepoznatljiv za Šicelovu "školu" i nasljedovatelje: shematski grafički prikaz, prikaz "opće slike razvoja književnosti". S novim mjerilima, osuvremenjenim mogućnostima i drukčijima opsezima, Brešić tablično prikazuje strukturu hrvatske književnosti, što daje vrsnu sintezu i pomoć za snalaženje i dubinsko razumijevanje ideje čitave knjige.

Uz konstruktivan stav prema tradiciji povijesti hrvatske književnosti, Brešić revidira i korigira pojedine zaključke, primjenjujući spoznaje suvremene znanosti o književnosti, i poglavito prihvaćajući spoznaje drugih filoloških grana i ideja komparativne književnosti pa njegov pregled više ne ponavlja nekritičke pojmove ilirizma i preporoda pa čak ni naziva moderna kao isključivo priznatoga nazivlja kroatistike i kroatologije (a koji su proizašli iz primjene neujednačenih kriterija), nego u skladu s istraživanjima Mirka Tomasovića, Viktora Žmegača i drugih značajnih filologa autor progovara o hrvatskome romantizmu, o odnosu moderne i modernizma, esteticizma i njegovih strujanja (od simbolizma preko impresionizma i secesije do dekadencije) i dr.

K tome, usredotočenošću na žanrovska razgraničenja Brešić otvara nova poglavlja teorije i povijesti književnosti te se svako poglavlje može uroniti u europski i svjetski kontekst, omjeriti hrvatsku žanrovsku sliku s dometima drugih europskih književnosti pa čak i problematizirati nazivlje i postaviti ključna pitanja iz područja teorije književnosti.

Ovakvo kritičko, problemsko usustavljanje književnosti XIX. stoljeća omogućio je autoru da si postavi pitanje što je to hrvatska književnost i što je to novija hrvatska književnost: odgovore je oblikovao u uvodna prva dva poglavlja knjige. U njima postavlja kontaktnu zonu (tzv. starije i novije književnosti kao dvaju studijskih modela), koja – iako je XIX. stoljeće u naslovu knjige – obuhvaća drugu polovicu XVIII. stoljeća. Na drugom kraju dijakronijske linije takvo će se razumijevanje XIX. stoljeća, koje obuhvaća kao epohu i cjelinu "duha vremena", razložno produljiti do prvih desetljeća XX. stoljeća, do Kamova, Galovića, Matoša, do *fin de siècle* i *belle époque*, do doba modernizma, esteticizma i avangarde: prikaz lirike seže do 1914. g. (*Hrvatska mlada lirika*), prikaz drame do 1922. (Ivo Vojnović), prikaz proze (na primjeru romana) do 1923. g. (Josip Kosor), itd.

Za Brešićevu je koncepciju u uvodnim poglavljima razvidno značenje prijevoda, kojima su mnogi hrvatski književnici i intelektualci uveli u hrvatsku kulturu klasične i moderne europske pisce. S druge strane, u istom je razdoblju podjednako istaknuto značenje poticajne Herderove teze o Slavenima kao europskoj budućnosti. Brešić takvo slojevito razumijevanje hrvatske književnosti uranja u opsege europske i svjetske književnosti te su kao provodna nit za razumijevanje književnoga zajedništva, uz političkopovijesno i geopovijesno uvjetovanu blizinu i bliskost s njemačkom, austronjemačkom i talijanskom književnosti u Brešićevom prikazu stoljeća kontinuirano nazočni svjetski klasici poput Chateaubrianda, Lamartinea, Hugoa, Zole, Byrona, Puškina, Gogolja, Turgenjeva, Tolstoja i dr.

Središnji dio knjige djelomično zadržava tradicionalnu podjelu na liriku i dramu, a onda prihvaća drugi model, te umjesto tradicionalne susljedne cjeline epike uvodi cjelinu proze, opredjeljujući se za kombinaciju modela. Ona omogućuje razgranavanja na potpoglavlja posvećena noveli, romanu, putopisu, biografiji, autobiografiji, memoarima, esejima i feljtonima. Potom se nižu cjeline izvan općih trodjelnih modela podjele književnih rodova i vrsta i u posebnim se poglavljima predstavljaju kritika, polemika, historiografija, mediji, institucije, europski pisci i prevoditelji, nakladništvo, knjižarstvo i čitatelji. S obzirom na dugotrajna specijalizirana istraživanja Vinka Brešića, samostalno mjesto u popisu poglavlja očekivano je našla književna kritika, što je i nastavak i znak usavršavanja već spomenute kroatističke "škole". No, dosljedno provedena misao o osobitostima i pojedinačnosti žanrova koji su dosad bili navođeni kao popratna djelatnost pojedinih književnika iznijela je u ovom povijesnom pregledu kvalitete oblika koji se upravo u XIX. stoljeću osamostaljuju u prepoznatljive vrste, tim više što im je tijekom XX. stoljeća do danas vrijednost rasla, te su priznate, čitane i proučavane (polemika, historiografija).

Iduća poglavlja odgovaraju na pitanja suvremene teorije kulture i prate književnost kao segment tzv. društvenoga i simboličkoga kapitala (mediji; institucije; nakladništvo, knjižničarstvo i čitatelji) dakle prate književnost kao manji skup prema kulturnome društvu kao većem skupu, ali i hrvatsku književnost prema drugim europskim književnostima kao jednakovrijednim skupovima, dakle europski kontekst (s već spomenutom posebnom važnošću prevoditelja). Svako od tih poglavlja neupitno nalazi svoje mjesto u ovakvom sustavu.

U tradicionalnim podjelama Brešić uspješno i razmjerno osigurava prostor za nove omjere u skladu s otkrićima i dometima suvremene povijesti književnosti: kao

znanstvenik čije se ime često veže primjerice uz istraživanje djela Augusta Šenoae, u hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća revalorizira Šenoinu liriku te u tom poglavlju ističe Šenoino lirsko umijeće i očitu lakoću stiha u odnosu na ranije hrvatsko pjesništvo; u poglavlju posvećenom drami pak ističe Šenoino zagovaranje pisanja hrvatskoga libreta i prevođenja klasičnih djela te njegovanja novih dramskih vrsta; u prozi Šenou predstavlja kao pisca tranzicije, itd.

S dvojbama u žanrovskom sustavu povezano je i pitanje nazivlja pa *Hrvatska književnost 19. stoljeća* vodi računa o povijesnim razlikama u hrvatskoj kao i u svjetskoj nomenklaturi (*historia, histoire, history, novel, roman, pripovijest, romanca, pričica, novela, crtica* i dr.), a priznaje i nedostatke podjela, koje su ipak u konačnici korisne za razumijevanje književne prošlosti (*Što dulje raspravljamo o pojedinim oblicima, oni kao da se žanrovski sve više miješaju te postaju nejasne razlike između memoara, autobiografija, biografija i putopisa.* /str. 176/). Za snalaženje u nejasnim razgraničenjima Brešić dosljedno primjenjuje model usustavljenoga prikaza vrsta sa svim partikularnim poteškoćama, koje proizlaze iz znanstvenih podjela neznanstvene (tj. književne) produkcije: za svaku vrstu određuje šire i uže značenje naziva, potom prikazuje sažetu povijest vrste, te se u konačnici detaljno bavi predstavnicima hrvatske književnosti XIX. stoljeća – svakoj vrsti daje njezin teorijski i povijesni kontekst a potom se bavi njezinim devetnaestostoljetnim tekstovima kao elementima cjeline vrste. Kontekstualizacija podrazumijeva poznavanje i primjenu različitih teorija prošlosti i suvremenosti (Bjelinski, Černiševski, Taine, Sainte-Beuve, Brandes, Zimmermann, Herbart, De Sanctis, Bahr, Freud, Saussure, Barthes, Foucault, Lacan, Kristeva, Starobinski, Derrida, Solar i dr.).

Na Jagićevu tragu (1867.), Brešić se za provjeru temeljnih teza o nacionalnoj povijesti književnosti oslanja na komparativan pristup pa prošlost (hrvatske) književnosti opisuje prema njezinim općim i posebnim obilježjima, provjeravajući (preučestale) teze o marginalnosti i zaostajanju, o nesrazmjeru između dojma i stvarnosti (činjeničnosti), o Hrvatima i Europi i o Hrvatskoj u Europi. U procesu koji je prikazan kao preobrazba višestoljetnoga sna starih hrvatskih pisaca u politički program književnosti XIX. st. važnim su čimbenikom bili i "uvozni" kriteriji i vrijednosti: postavlja se pitanje kriterija popularnosti i procesa popularizacije pojedinih europskih autora i djela, pitanje društvene funkcije književnosti, preferencija, davanja prednosti jednima pred drugima, otkrivanje uzroka takvih odluka, nastojanja itd. Uz "pet velikih europskih literatura" (prema Brunetièreu francuska, engleska, njemačka, talijanska i španjolska), istaknuto je mjesto opravdano osigurano češkoj, slovačkoj, poljskoj, ruskoj, belgijskoj, danskoj, švedskoj, norveškoj i mađarskoj književnosti, među koje se probija i sjevernoamerička književnost. Samo s takvim kompleksnim silnicama među kojima se preoblikuje hrvatska književnost XIX. stoljeća moguće je dosljedno nuditi odgovore na uvodna pitanja o književnosti. Stoga način na koji je Brešić uklopio razmišljanja Dinka Politea, Ive Hergešića i drugih o razvoju nacionalne historiografije i komparatistike aktivno sudjeluje u temeljnoj misli vodilji ove knjige, a izgledno je da ujedno utemeljuje takva razmatranja kao nezaobilazno poglavlje budućih publikacija o povijesti hrvatske književnosti. Treba krenuti od uobičajenih "usporedaba" kojima se omjeravaju vrijednosti – poput fraza "hrvatski

Walter Scott" (Šenoa), balzacovsko i zolijansko pismo (Kumičić), hrvatska gospođa Bovary (*Melita* J. E. Tomića), hrvatski Victor Hugo (Ferdo Becić), brojni pandani Turgenjevju (najistaknutiji je Ksaver Šandor Gjalski) i dr. – paralelizama i nasljedovanja koji pomažu u razumijevanju šire perspektive, ali istovremeno i odmažu u razumijevanju osobitosti opusâ pa ih je, kako Brešić dokazuje, potrebno (ne *a priori* već promišljeno) postupno odbaciti a poneke i zaboraviti.

Recentne spoznaje čine dinamiku ove knjige podobnom za učenje, studiranje, ali i za čitanje "u dahu": Brešićev navod Stanka Vraza primjenjiv je na samu knjigu koja taj navod sadrži, jer je *Hrvatska književnost 19. stoljeća* pisana jezikom, formom i stilom koji otkrivaju Brešićev pripovjedni dar te funkcioniraju kao "naprikladnija namama za štioća, jerbo goje u njemu pohlepu za čitanjem" (str. 113). Autor se, vodeći se i suvremenom terminologijom i suvremenim genološkim dvojbama, pita i dvojii, ali uvijek nudi osoban stav, zaključak kakav je trenutačno moguć s obzirom na aktualne svjetske znanstvene domete, makar on bio i kondicionalan i negativan (*Ako je roman najveći pripovjedni oblik, onda se donja granica može svesti do narativa kao najmanje pripovjedne jedinice koju čine jedan događaj i dva stanja, npr. u kletvi: "Dabogda imo, pa nemo!" ili – prema J. Užareviću – "Tik-tak!"*). No tipologija pripovjednih oblika mijenjala se tijekom povijesti, pa sva razdoblja u svojim književnim sustavima nemaju iste prozne vrste. Tiče se to i hrvatske književnosti. (Istr. 107/). Teorijska promišljanja stoga dakako sežu do XXI. st. pa Brešić opaža da se s jedne strane donja granica spušta do *kratke priče* ili tzv. *crtime*, u novije vrijeme do tzv. *vrlo kratke priče* ili *SMS-priče* (tzv. "esemesice"), a s druge strane diže se do pripovijetke i kratkog romana (str. 112). Povezivanje općih uvida s pojedinačnima, ritmizirano izrazitim i razgovjetnim autorskim glasom u naoko neutralnom govoru povijesti književnosti i asocijacijama analeptičke i osobito proleptičke naravi, čine čitatelja aktivnim i uključenim u građu iz prošlosti, građu koja takvim "provjetranjima" zapravo nije prepuštena prošlosti, niti prošlosti pripada – ona ne "skuplja prašinu" nego je svojina sadašnjosti.

Povezanost pojedinih književnih vrsta i medija, književnost kao društvena činjenica, njezini socijalni, ekonomski i kulturni potencijali (i kapitali) i mnoge druge istaknute teze ove knjige pokazuju koliko je književnost usporediva sastavnica umjetnosti općenito pa iako se danas postavlja pitanje o njezinoj krizi u odnosu na druge umjetnosti, ona ravnopravno sudjeluje u međuumjetničkome zrcaljenju ili pak oponiranju tendencija i matrica. Sve odlike umjetnosti, svedene na zajedničke nazivnike epohe, nadalje su mjerljive s općom idejom povijesti, tj. povijesti kulture. To sugerira primjereno visoka kvaliteta opreme knjige, s pomno odabranim i funkcionalnim ilustracijama. Inovativni postupci Vinka Brešića u prikazu hrvatske književnosti donijeli su rezultate koji zasigurno potiču druge povjesničare književnosti na promjene sustava, kao i na primjenu sličnih metoda na druga stoljeća ili periode. To i sâm Vinko Brešić najavljuje posljednjom rečenicom: "O tome u sljedećoj knjizi." A brojni čitatelji, povjesničari književnosti, studenti i svi ljubitelji hrvatske književnosti, bit će vjerni čitatelji takve povijesti (hrvatske) književnosti.

Cvijeta Pavlović